DOI: [10.32702/2307-2105-2020.10.2](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.10.2)

УДК 331.556:338.2](477)

*Л. І. Цимбал,
д. е. н., доцент, професор кафедри міжнародної економіки,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: 0000-0002-0873-9227*

*К. В. Овчаренко,
бакалавр, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: 0000-0002-7964-353X*

ЕКОНОМІЧНИЙ ВПЛИВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

*L. Tsymbal
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of international economics,
Kyiv National Economic university named after Vadym Hetman
K. Ovcharenko*

Bachelor, Kyiv National Economic university named after Vadym Hetman

ECONOMIC IMPACT OF LABOR MIGRATION ON THE ECONOMY OF UKRAINE

У статті розглянуто взаємозалежність трудової міграції населення України з її економічним розвитком. Визначено фактори, які привели к стимулюванню розвитку міграційних процесів на території України. На основі дослідження вітчизняних вчених-економістів та статистичних матеріалів, було досліджено вплив трудової міграції на економічний розвиток країни, а також розглянуто позитивні та негативні наслідки від відтоку праце спроможного населення з країни. Проаналізовано кількість вітчизняних заробітчан у розрізі 10 років та досліджено їх зміни. Було розглянуто з якого періоду спостерігався значне збільшення трудової міграції. Розглянуто, що грошові перекази позитивно відображалися на валютному курсі країни та збільшувало платоспроможність певних категорій громадян, що стимулювало до зростання вітчизняний ринок товарів та послуг.

The article considers the interdependence of labor migration of the population of Ukraine with its economic development. The factors that led to the stimulation of the development of migration processes on the territory of Ukraine are determined. Based on the study of domestic economists and statistical materials, the impact of labor migration on the economic development of the country was studied, as well as the positive and negative consequences of the outflow of able-bodied people from the country. The number of domestic workers in the context of 10 years is analyzed and their changes are investigated. It was considered from which period there was a significant increase in labor migration. It is considered that remittances had a positive effect on the country's exchange rate and increased the solvency of certain categories of citizens, which stimulated the growth of the domestic market of goods and services.

Due to the growth of labor migration from Ukraine, its labor and innovation potential decreases, which has a negative impact on the country's development in the medium and long term. It is noted that in Ukraine enterprises are experiencing a shortage of staff, because representatives of working specialties are already working outside the country, graduates of higher education institutions already during the courses begin to undergo programs that give them the opportunity to move to Western European educational institutions with further employment prospects. this country. As a result of the large outflow of labor, there is a rapid increase in wages for workers, while highly qualified personnel experience a decrease in wages, because in the market there is high competition, which transforms into public dissatisfaction and leads to labor migration.

For the Ukraine, the increase in labor migrants had its positive sides. Firstly, it should be noted that social tensions in society decreased and the positive effects of European integration could be demonstrated, and secondly, a significant amount of money was spent in Ukraine, which increased the demand for goods and services. It should be noted that this also has negative consequences, as the country becomes dependent on the transfer of funds from migrant workers.

Ключові слова: міграція; працевлаштування; трансферти; економіка; підприємство; населення; кошти; фінанси.

Keywords: migration; employment; transfers; economy; enterprise; population; funds; finance.

Постановка проблеми. Питання міграції в сучасному світі актуалізується під впливом процесів глобалізації та транснаціоналізації. Формування потоків мігрантів здійснює вплив на економіку як окремо взятих країн, так і світу загалом, адже потоки мігрантів практично відповідають потокам інвестиційного капіталу. Питання міграційних потоків та їх економічні наслідки особливо актуально для країн, де міграційний капітал становить значну частку ВВП, в тому числі і для України, де ця частка сягає 10%. Можемо відмітити, що на сьогоднішній день демонструється відтік працездатного населення з території України. До початку військових дій на сході України більшість трудових мігрантів виїжджали до РФ, але після 2014 року та набуття безвізового режиму з країнами ЄС більшість населення обрали європейський напрям для задоволення економічних потреб [9]. Слід зазначити, що на сьогоднішній день трудова міграція в країні стала міцним каталізатором трансформації трудового ринку всередині держави та ринку освітніх послуг, а також вплинула на економічний розвиток країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тема трудової міграції набуває все більше актуальності серед вчених-економістів і стає об'єктом дослідження в значній кількості наукових праць, зокрема цю тему розглядали: Кваша О.О., Піонтківська І., Петрушина Т.О., Данько Т.В., Шевченко М.М., Буров І.М., Лібанова Е.М., Долішній М.І., Ніколаєць К.М., Ніколаєць О.Ю., Джозвік І., Малиновська О.А., та інші, однак нерозкритим залишається питання впливу трудової міграції на економіку України на сучасному етапі розвитку.

Формулюванням цілей статті є визначення факторів трудової міграції та її вплив на економічний розвиток України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значна кількість працездатного населення їде з України до країн Євросоюзу з метою більшого заробітку та більшої перспективи. Після 1991 року демократизація суспільного життя дала українцям більше можливостей для перетинання кордону та роботи за межами країни, такі тенденції загострили питання конкуренції на ринку робочої сили, зокрема між великим та середнім бізнесом за висококваліфіковану робочу силу, адже окремі підприємства відчули на собі негативний вплив міграційних процесів для забезпечення потреби у робочій силі.

При цьому останні статистичні дані показують, що країни ЄС все частіше вітають українських працівників, так у Чехії квоти для робітників з України зросли з 19 600 до 40 000, в Німеччині значно послаблені регламенти щодо зайнятості для іноземців, у Польщі кількість працюючих українців залишається незмінно високою (офіційно працевлаштовані 483 000 українців, що становить 67% легально зайнятих мігрантів) (рис. 1).

Рис. 1. Кількість трудових мігрантів з України за кордоном, млн. осіб [10]

Позитивною стороною таких процесів є зростання фінансових надходжень до країни-донора від мігрантів, так за даними НБУ, у першій половині 2019 року робітники-мігранти перевели до України 5,54 млрд доларів, тобто на 254 мільйони доларів більше, ніж за аналогічний період 2018 року. (і лише 559 млн. доларів з країн СНД). Лідерами за кількістю переказів є Польща (понад 1,9 млрд. дол. США у звітному періоді), Чехія (близько 505 млн. дол. США) та Росія (498 млн. дол.), США (458 млн. доларів). У той же час, дані НБУ свідчать про те, що кількість українських мігрантів у Росії падає. Якщо в 2015 році 1,8 млрд. доларів США надійшло в Україну з Росії, то в 2018 році це було лише 1 млрд. доларів, що свідчить про переміщення українських мігрантів та їх переорієнтацію на європейський ринок [1] (рис. 2).

Рис. 2. Структура потоків зовнішніх міграцій, за країнами призначення, % [4]

За даними Міжнародної організації міграції, в 2014 році заощадження українських трудових мігрантів становили приблизно 4 мільярди доларів і переважна більшість цих коштів (60%) були реалізовані українськими працівниками після повернення додому [2]. Це не дивно, враховуючи, що серед мігрантів переважають чоловіки віком до 40 років, які вважають свою роботу за кордоном тимчасовою та спрямовану на поліпшення матеріального становища їхніх сімей. Ситуація змінилася з 2017 року, коли економічна міграція ставала все більш привабливою для української молоді (рис. 3). Більше 60% мігрантів становлять люди працездатного віку до 40 років, з них найбільшу частку (15%) становлять молоді люди віком від 15 до 24 років. В цій віковій категорії переважну кількість становлять чоловіки (4806 осіб проти 2198 жінок).

Рис. 3. Трудові мігранти за віковими групами, 2019, % [10]

Однією з причин цього було різке зниження рівня життя, адже середня зарплата у 2013 році становила близько 408 доларів, у 2014 році – 204 долари, у 2015 році – 182 долари, а у 2016 році – лише 165 доларів. При номінальному зростанні середньої заробітної плати її еквівалент у доларах США різко впав. Якщо у 2013 році споживчі ціни зросли лише на 0,5%, то у 2014 році – майже на 25%, у 2015 році – на 43%, що негативно вплинуло на купівельну спроможність громадян. У той же час, у 2014 році для 85,1% громадян було важливо знайти роботу у своєму регіоні відповідно до їх кваліфікації та достатнього заробітку, а кожному роботу – 60,0%. У 2018 році ці коефіцієнти склали відповідно 73,8% та 45,1%. Це означає, що троє з чотирьох українців не могли знайти роботу у своєму регіоні відповідно до своєї кваліфікації та з достатнім рівнем заробітної плати [3, с. 140].

До отримання безвізових поїздок у період з 2015 року, до початку 2017 року 1,3 мільйона українців виїхали за кордон, щоб заробити гроші хоча б один раз, а загальний масштаб міграції робочої сили можна оцінити в 2-3 мільйони людей, більшість з яких були короткочасними мігрантами. Але після отримання візи кількість мігрантів виросла втричі, майже кожен п'ятий громадянин України (17,9%) у 2018 році виїхав за кордон, щоб заробити гроші, значення ж кожного десятого зросло удвічі, а то й більше, ніж утричі – 10,3% та 12,8% відповідно. Прибутки від закордонних заробітків стали основною статтею доходів у бюджетах багатьох домогосподарств, майже у половині сімей заробітчани (46,2%) ці прибутки становлять понад 50% сімейного бюджету, у третини заробітчани ці показники варіюються від 20% до 50% [5].

Загалом приріст доходів від робітників-мігрантів був досить високим, якщо у 2017 році дохід від зовнішніх трудових мігрантів в Україну за даними НБУ становив 9,3 млрд. доларів США, то у 2018 році – 11,6 млрд. доларів. Варто відмітити, що у загальній структурі надходжень в Україну у 2016 році близько 4,4 млрд. доларів. становлять перекази трудових мігрантів з Російської Федерації [6]. Обсяг приватних грошових переказів у 2016 році становив 5,5 млрд. доларів. або 5,8% ВВП, з яких 20% прийшли не з формальних каналів, а за три квартали 2017 року – 5,2 млрд доларів, що набагато більше, ніж обсяг прямих іноземних інвестицій [7]. Грошовий потік працівників-мігрантів був, ймовірно, вищим, ніж офіційна статистика, оскільки мігранти в основному використовували неформальні канали для переказу коштів в Україну (рис. 4).

Рис. 4. Кількість грошових коштів отриманих Україною від трудових мігрантів млрд.дол. США [10]

Для держави збільшення трудових мігрантів має свої позитивні сторони. По-перше слід відзначити, що зменшувалась соціальна напруженість у суспільстві, по-друге значна кількість грошей витрачалася в Україні, що підвищувало попит на товари та послуги. Також слід зазначити, що для платіжного балансу надходження коштів в країні мало позитивно впливати на валютний курс. Слід зазначити, що це також має і негативні наслідки, оскільки країна потрапляє у залежність від переказу коштів від трудових мігрантів.

Необхідно також відзначити, що існують фактори, які стимулювали підвищення трудової міграції, а саме:

- підвищення вартості комунальних послуг (що сприяло підвищенню орендної плати для іногородніх)
- військові дії на сході країни
- самореалізація у країнах Євросоюзу
- низька оплата праці на території України
- нестача робочих місць та важкі умови праці (рис. 5).

Рис. 5. Фактори що впливають на зростання трудової міграції

Джерело: Розроблено автором

Економіст О. Кваша зазначив, що грошові перекази українських трудових мігрантів збільшують платоспроможність певних категорій громадян і, як результат, збільшують загальний попит на певні товари та послуги, що є джерелом розвитку для відповідних галузей. Трансфери стимулювали імпорт через тенденцію до

споживання імпортованих товарів та послуг; трансфери були відносно стабільними, на відміну від прямих іноземних інвестицій, що можна вважати надійним джерелом обміну валюти; грошові перекази можуть покрити дефіцит торгівлі країни; грошові перекази допомогли зменшити бідність та збільшити накопичення людського капіталу; грошові перекази були надійним джерелом покращення соціальних цілей домогосподарств, тобто збільшення витрат на охорону здоров'я та освіти [8].

Міжнародне співтовариство все більше визнає, що мігранти можуть зробити позитивний внесок у розвиток як у країнах-донорах, так і в країнах-реципієнтах. Наразі найбільшій актуальності набуває питання мінімізації негативних проявів та максимізації позитивів від міграційних процесів. Кожна держава розробляє свою політику регулювання тої чи іншої сфери, і особливо – процеси міграції, розробка державної політики у відповідній сфері зазвичай відбувається тоді, коли повернення є численними й активізуються або внаслідок поживлення економіки в країні походження, або в результаті кризи в країні перебування [11].

Політика повернення мігрантів є переважно недостатньо використовуваним ресурсом. Маючи належну політику, мігранти, що повертаються, можуть інвестувати фінансовий капітал у створення бізнесу та самозайнятості, мають потенціал для передачі навичок та знань, набутих за кордоном. Політика, яка знімає фінансові обмеження вдома - і в цілому сприяє створенню можливостей - заохочує мігрантів повертатися, а високі показники державних витрат на соціальний захист заохочують їх залишатися.

Висновки. Трудова міграція є досить важливим фактором як стимулювання так і дестимулювання розвитку економіки, з одного боку міграція формує досить вагомий потік фінансових надходжень, але з іншого боку – формується залежність економіки від такого потоку, що може справляти негативний вплив на загальний розвиток економіки країни. Особливої актуальності це набуло під час пандемії COVID-19, під час якої відсоток українських трудових мігрантів значно впав, що відобразилось на можливостях стабілізації платіжного балансу і економіки України. Негативний вплив на розвиток інноваційного потенціалу країни має і відтік працездатного молодого населення, що відображається на відсутності розробок та обороноздатності держави, адже основна частка емігрантів знаходиться у віці від 40 до 49 років і складає 26% від загальної чисельності українських трудових мігрантів. Надходження у формі міграційного капіталу в розмірі більше ніж 10% ВВП України також відіграють значну роль у збалансуванні платежів України та загалом у соціальній стабілізації. Проте можемо відмітити загальну тенденцію до зростання чисельності трудових мігрантів, в 2019 році цей показник сягнув 2,7 млн. осіб, що викликано в першу чергу економічною нестабільністю та низьким рівнем оплати праці як загалом, так і в окремих секторах економіки. В цих умовах важливим завданням уряду України є пошук оптимальних шляхів регулювання та збалансування ринку праці, пошук можливостей для розвитку самозайнятості, що загалом сприятиме економічному зростанню та стабілізації економічної ситуації в країні.

Список джерел інформації.

1. Українці емігрують: як це впливає на економіку України. URL: <https://ces.org.ua/emigrate-influence/> (дата звернення 15.07.2020)
2. Все меньше украинцев согласны ехать на заработки в Россию. URL: <https://www.rupor.info/news/122365/vse-menshe-ukrainshev-soglasny-ehat-na-zarabotki-v-rossiyu> (дата звернення 15.07.2020)
3. Петрушина Т., Соколовський І. Соціологічні показники стану ринку праці України: актуальні проблеми та виклики. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. зб. наук. праць. Вип. 6 (20). Київ: Інститут соціології НАН України, 2018. С. 139-147
4. Лібанова Е.М. Зовнішня трудова міграція українців: масштаби, причини, наслідки. Демографія та соціальна економіка. 2018. № 2 (33). С. 11-26.
5. Буров І. Трудова міграція як наслідок соціально-економічної політики України 2014-2018 рр. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. зб. наук. праць. Вип. 6 (20). Київ: Інститут соціології НАН України, 2018. С. 166-170.
6. Офіційний сайт НБУ. Перерахунок даних щодо приватних грошових переказів в Україну за 2015-2017 роки. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66364144> (дата звернення 17.07.2020)
7. Пionтківська І. Трудова міграція українців: позитив теж є. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/02/28/634533/> (дата звернення 17.07.2020)
8. Кваша О.С. Зовнішні міграційні процеси трудових ресурсів: фактори, стан та наслідки для України. Економіка і суспільство. 2017. № 10. С. 535-540
9. Пікулик О.І. Причини, особливості та наслідки трудової міграції в Україні. Мукачівський державний університет. Економіка і суспільство. 2019 р., № 20. С. 48-50
10. Кількість імігрантів та емігрантів, Державна служба статистики України, 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ds/mr/km_sex_all_flow_e.xlsx (Дата звернення 03.10.2020).
11. Малиновська О.А. Еміграція vs імміграція: напрями та механізми політики репатріації. Демографія та соціальна економіка. 2019. № 1(35). С. 69–81.

References.

1. Centre for economy strategy (2019), "Ukrainians emigrate: how it affects Ukraine's economy", available at: <https://ces.org.ua/emigrate-influence/> (Accessed 15 July 2020).

2. Rupor (2017), "Less and less Ukrainians agree to go to work in Russia", available at: <https://www.rupor.info/news/122365/vse-menshe-ukraintsev-soglasny-ehat-na-zarabotki-v-rossiyu> (Accessed 15 July 2020).
3. Petrushyna, T. and Sokolovskyi, I. (2018), "Sociological indicators of the state of the Ukrainian labor market: current problems and challenges", *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin. zb. nauk. prats*, vol. 6 (20), pp. 139—147.
4. Libanova, E. M. (2018), "External labor migration of Ukrainians: scale, causes, consequences", *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, vol. 2 (33), pp. 11—26.
5. Burov, I. (2018), "Labor migration as a consequence of the socio-economic policy of Ukraine 2014—2018", *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin. zb. nauk. prats*, vol. 6 (20), pp. 166—170.
6. The official site of the National Bank of Ukraine (2018) "Recalculation of data on private remittances to Ukraine for 2015-2017", available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66364144> (Accessed 17 July 2020).
7. Piontkivska, I. (2018), "Labor migration of Ukrainians: there are positives too", Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/02/28/634533/> (Accessed 17 July 2020).
8. Kvasha, O. S. (2017), "External migration processes of labor resources: factors, status and consequences for Ukraine", *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 10, pp. 535—540.
9. Pikulyk, O. (2019), "Causes, peculiarities and consequences of labor migration in Ukraine" Mukachevo State University, *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 20, pp. 48-50
10. State statistics service of Ukraine (2020), "Number of immigrants and emigrants", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ds/mr/km_sex_all_flow_e.xlsx (Accessed 3 October 2020).
11. Malynovska, O. A. (2019), "Emigration vs immigration: directions and mechanisms of the repatriation policy", *Demography and social economy*, vol. 1(35), pp. 69-81

Стаття надійшла до редакції 05.10.2020 р.